

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Specyfika religijnego systemu znaczeń osób będących i niebędących członkami Wspólnoty Przymierza Rodzin "Mamre" : analiza badań własnych

Author: Paweł Brudek, Grzegorz Ciuła

Citation style: Brudek Paweł, Ciuła Grzegorz. (2016). Specyfika religijnego systemu znaczeń osób będących i niebędących członkami Wspólnoty Przymierza Rodzin "Mamre" : analiza badań własnych. "Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne" (2016), z. 1, s. 212-225.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Ks. PAWEŁ BRUDEK

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Wydział Nauk Społecznych

Ks. GRZEGORZ CIUŁA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Teologiczny

SPECYFIKA RELIGIJNEGO SYSTEMU ZNACZEŃ OSÓB BĘDĄCYCH I NIEBĘDĄCYCH CZŁONKAMI WSPÓLNOTY PRZYMIERZA RODZIN „MAMRE”. ANALIZA BADAŃ WŁASNYCH

THE SPECIFICITY OF THE RELIGIOUS MEANING SYSTEM
OF MEMBERS AND NON-MEMBERS OF THE FAMILIES COVENANT
COMMUNITY „MAMRE”. ANALYSIS OF ONE’S OWN RESEARCH

ABSTRACT

Artykuł dotyczy uwarunkowań rozwoju religijności. Jednym z czynników wzrostu religijnego jest udział w życiu wspólnot religijnych. Obecnie dużym zainteresowaniem katolików cieszy się ruch religijny Wspólnota Przymierza Rodzin „Mamre”. Z uwagi na fakt, iż jest to stosunkowo nowy ruch, w literaturze odnotowujemy brak badań, będących próbą empirycznej weryfikacji charakteru jego oddziaływań. Mając to na uwadze, zrealizowano projekt, którego celem było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy osoby należące do Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” odznaczają się wyższym poziomem religijności w porównaniu z osobami, które nie należą do tego ruchu religijnego. Przyjęto hipotezę dotyczącą istnienia różnic w zakresie religijności między osobami należącymi i nienależącymi do tego ruchu religijnego. Badaniami objęto 110 osób w wieku od 19 do 59 lat ($M=38,55$; $SD=11,22$). Pomiaru religijności respondentów dokonano przy użyciu Skali Religijnego Systemu Znaczeń D. Kroka. Uzyskane rezultaty pozwoliły na potwierdzenie sformułowanej hipotezy.

The article concerns conditions for the development of religiousness. One of the factors in the religious growth is a participation in the life of religious communities. Currently the Families Covenant Community „Mamre” is a very popular religious group among Catholics. Due to the fact that it is a relatively new group, in the literature we note the lack of studies attempting to verify empirically the nature of its impact. Taking it into consideration, a project has been performed whose aim was to answer if people belonging to the Families Covenant Community „Mamre” have a higher religiousness level than those who do not belong to this religious group. The hypothesis concerning the existence of differences in religiousness between those belonging and not belonging to this movement has been assumed. The study involved 110 people aged from 19 to 59 years ($M=38.55$, $SD=11.22$). Measurement of the respondents’ religiousness was taken using the Religious Meaning System Scale by D. Krok. The results obtained allowed to confirm the formulated hypothesis.

Wprowadzenie

Tym, co nadaje sens ludzkiemu życiu, jest przede wszystkim szczęście rodzinne. Sugerują to wyniki sondażu przeprowadzonego w 2008 roku, uważa tak bowiem aż 81 procent badanych¹. Wśród czynników, które sprawiają, że życie ma sens, na kolejnych miejscach Polacy wymieniają satysfakcjonującą pracę (44 procent), zaufanie innych ludzi (39 procent), miłość (36 procent) oraz spokojne życie (36 procent). Głęboka wiara religijna zajęła w tym rankingu szóstą pozycję (29 procent) – *ex aequo* z potrzebą znalezienia własnego miejsca w społeczeństwie. Postrzeganie zasad wiary w kategoriach czynnika nadającego sens życiu w największym stopniu zależy od zaangażowania respondentów w praktyki religijne. Spośród tych, którzy uczestniczą w obrzędach religijnych częściej niż raz w tygodniu, przekonanie, że wiara nadaje sens życiu, wyraża 57 procent ankietowanych, podczas gdy wśród w ogóle niepraktykujących – zaledwie 5 procent².

Z zasady religijność związana jest z odnoszeniem swojego życia do jakiegoś absolutu, w przypadku wiary chrześcijańskiej – do Osobowego Boga³. Na tym jednak nie kończy się znaczenie religijności. Właściwie przeżywana wpływa bowiem na hierarchię wartości, pokonywanie trudności, rozwiązywanie problemów czy też sprawia, że w ogóle pojawia się w człowieku pytanie dotyczące wartości czy rozstrzygnięć moralnych. Religijność więc, choć jest jednym z wielu, to może być dość znaczącym czynnikiem, mającym znaczenie dla kształtu ludzkiego życia⁴. Współczesne zmiany społeczne i kulturowe, dotyczące również przeżywania i postrzegania wiary i moralności, każą pytać o właściwe, a może raczej realne znaczenie religijności w życiu poszczególnych ludzi czy grup społecznych, skoro badania socjologiczne często nie pozostawiają złudzeń, zestawiając ze sobą chociażby dane dotyczące deklaracji religijności z praktykami religijnymi⁵. Wspomniane wcześniej badania potwierdzają z jednej strony, że blisko 95 procent dorosłych Polaków niezmiennie uznaje się za katolików, a przy tym, jeśli chodzi

¹ Dane te pochodzą z sondażu *Aktualne problemy i wydarzenia* (225), zrealizowanego w dniach 4-10.12.2008 r. na reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski (N=1011). Por. *Wiara i religijność Polaków dwadzieścia lat po rozpoczęciu przemian ustrojowych. Centrum Badań Opinii Społecznej. Komunikat z badań*, oprac. R. Boguszewski, Warszawa 2009, s. 2.

² Por. tamże, s. 3.

³ Zob. R. Jaworski, *Psychologiczne badania religijności personalnej*, „Zeszyty Naukowe KUL” 41 (1998), s. 77-88; Z. Zdybicka, *Religia*, w: *Katolicyzm A-Z*, red. Z. Pawlak, Łódź 1989, s. 328-341; R. Jaworski, *Psychologiczne uwarunkowania religijności personalnej*, Lublin 1989.

⁴ Zob. Z. Chlewiński, *Religia a osobowość człowieka*, w: *Religia w świecie współczesnym*, red. H. Zimóń, Lublin 2000, s. 89-128; R. Jaworski, *Sposoby radzenia sobie z trudnościami u osób o różnym typie religijności*, „Studia Płockie” 32 (2004), s. 139-154; C. Walesa, *Rozwój religijności człowieka*, Lublin 2005; Z. Chlewiński, *Dojrzałość, osobowość, sumienie, religijność*, Poznań 1991; W. Prężyna, *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, Lublin 1981; R. Jaworski, *Psychologiczna analiza religijności w perspektywie komunikacji interpersonalnej*, „Studia Psychologica” 4 (2002), s. 143-166.

⁵ Zob. J. Mariński, *Sens życia, wartości, religia*, Lublin 2013; tenże, *Katolicyzm polski – ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Kraków 2011; tenże, *Emigracja z Kościoła. Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych*, Lublin 2008.

o praktyki religijne, to ponad połowa badanych (54 procent) bierze w nich udział co najmniej raz w tygodniu, z czego co dwudziesty (5 procent) robi to kilka razy w tygodniu. Niespełna co piąty dorosły Polak (18 procent) praktykuje średnio jeden lub dwa razy w miesiącu i niemal tyle samo (19 procent) uczestniczy w nabożeństwach religijnych kilka razy w roku, zaś co jedenasty badany (9 procent) w ogóle nie praktykuje⁶. Z całą pewnością wymagający refleksji jest ten rozdźwięk między deklarowaną wiarą a praktykami religijnymi. Wobec takich zjawisk czy sposobów przeżywania swojego życia, jak relatywizm, hedonizm czy konsumizm, z całą pewnością niełatwo jest stawiać sobie wymagania wypływające z wiary. Kościołowi postawione więc zostało zadanie niesienia pomocy we właściwym kształtowaniu religijności. Jan Paweł II w jednym ze swoich wystąpień wspominał o tym, jak o pewnego rodzaju wyzwaniu dla Kościoła: „W naszym świecie, często zdominowanym przez zeświecczoną kulturę, która upowszechnia wzorce życia oderwanego od Boga, wiara wielu ludzi poddana jest trudnej próbie, a nierzadko słabnie i gaśnie. Odczuwamy zatem pilną potrzebę skutecznego głoszenia wiary oraz solidnej i głębokiej formacji chrześcijańskiej”⁷.

Jedną z odpowiedzi ludzi Kościoła stało się powstanie i działalność ruchów, wspólnot i stowarzyszeń religijnych. Na różne sposoby starają się one realizować wezwanie Jana Pawła II, który nazwał te grupy opatrznosciową odpowiedzią: „Jak bardzo potrzeba dziś dojrzałych chrześcijan, świadomych swojej tożsamości nadanej im przez chrzest, świadomych swojego powołania i misji w Kościele i świecie! Jak potrzebne są żywe wspólnoty chrześcijańskie! Dlatego właśnie powstały ruchy i nowe wspólnoty kościelne: są one odpowiedzią, wzbudzoną przez Ducha Świętego, na to dramatyczne wyzwanie schyłku naszego tysiąclecia. To wy właśnie jesteście tą opatrznosciową odpowiedzią”⁸. Religijność wpływa na postrzeganie świata, relacji międzyludzkich, każe też w inny sposób przeżywać i rozwiązywać problemy życiowe. Takiemu pojmowaniu religijności, jako realnie wpływającej na ludzkie życie, mają służyć wspomniane ruchy, stowarzyszenia i wspólnoty.

Jedną z nich jest Wspólnota Przymierza Rodzin „Mamre”, powstała w archidiecezji częstochowskiej, a dziś istniejąca w kilkunastu diecezjach Polski. Początków tej wspólnoty należy szukać w 1983 roku, choć statut i oficjalne zatwierdzenie wspólnoty miało miejsce w 2000 roku, dekretem ówczesnego arcybiskupa częstochowskiego, Stanisława Nowaka. Głównym rysem wspólnoty jest ewangelizacja, jednak nie mniej ważny jest nacisk kładziony na stałą formację kandydatów i członków wspólnoty, mającą służyć temu, by stawali się oni świadomymi i dojrzałymi chrześcijanami. Formacja we wspólnocie, odbywająca się na spotkaniach małych grup, comiesięcznych spotkaniach formacyjnych, rekolekcjach czy osobistej lekturze Pisma Świętego i dokumentów Kościoła, a także

⁶ Por. *Wiara i religijność...*, s. 4.

⁷ Jan Paweł II, *Wiele charyzmatów i ruchów, ale jedna misja. Przemówienie do przedstawicieli ruchów kościelnych* (30.05.1998), nr 7.

⁸ Tamże.

w czynnej służbie w poszczególnych diakoniach, określona jest przez treść dwunastu tzw. Drogowskazów (1. Bóg Ojciec, 2. Jezus Chrystus, 3. Duch Święty, 4. Najświętsza Maryja Panna, 5. Kościół, 6. Liturgia, 7. Słowo Boże, 8. Modlitwa, 9. Misterium Paschalne Chrystusa, 10. Rekolekcje, 11. Mała grupa, 12. Misja ewangelizacji świata). Drogowskazy te są próbą syntezy życia chrześcijańskiego: „Pierwsza część każdego Drogowskazu syntetycznie prezentuje dany element fundamentalny duchowości, a druga część – po słowie «dlatego» – zawiera wnioski i zobowiązania wynikające z części pierwszej”⁹. Takie sformułowanie reguły życia członków tego stowarzyszenia nie tylko wskazuje na pewne kluczowe prawdy teologiczne, ale jednoznacznie definiuje ich implikacje dla życia codziennego, pomaga w kształtowaniu pewnego rodzaju chrześcijańskiego rytmu życia. Na ten rytm czy określony kształt życia składają się oczywiście konkretne praktyki religijne, wpisane chociażby w Drogowskaz o Najświętszej Maryi Pannie („Dlatego w codziennej modlitwie różańcowej powierzam się jej osobiście jako Wszechmocy błagającej, Wychowawczyni rodzin, Strażniczce czystości i zawierzam jej swoją rodzinę i całą wspólnotę”), o modlitwie („Dlatego przez codzienne trwanie na modlitwie oraz cotygodniową adorację Najświętszego Sakramentu pragnę poddawać się przemieniającemu działaniu Ducha Świętego, aby żył we mnie Chrystus”) czy o Słowie Bożym („Dlatego wierząc w moc tego Słowa, pragnę codziennie szukać światła Bożego przez systematyczne, pobożne zgłębianie Pisma Świętego i Katechizmu Kościoła katolickiego zarówno osobiście, jak i we wspólnocie, aby czyniąc je słowem życia, naśladować Chrystusa ukrzyżowanego”) albo też dotyczące formacji we wspólnocie w Drogowskazu o rekolekcjach („Dlatego pragnę podejmować trud przynajmniej corocznych rekolekcji wspólnotowych, aby wzrastać w doświadczeniu wiary ludu prowadzonego i wydoskonalanego przez Chrystusa”) czy o małej grupie („Dlatego pragnę uczestniczyć systematycznie w spotkaniach małej grupy, aby umacniać się wiarą braci i dzielić się swoimi darami”)¹⁰.

Bardziej świadome przeżywanie wiary ma sprawić, że religijność nie będzie tylko deklaratywna, ale rzeczywista i widoczna w życiu i jego modelu. Służy temu chociażby wezwanie do posłuszeństwa wobec kapłanów we wspólnocie i ojców w rodzinie czy wezwanie do abstynencji od zniewalających używek bądź też zachęta do budowania wspólnoty Kościoła nie tylko na sposób duchowy, ale można powiedzieć – namacalny – przez konkretną służbę i dzieła miłości. W ten sposób podkreślana we wspólnocie gościnność wobec Boga i drugiego człowieka, służba rodzinie i potrzebującym czy też budowanie alternatywnych środowisk staje się naturalną konsekwencją wiary chrześcijańskiej. To nic innego, jak realizacja wezwania Kościoła: „Chrześcijanie, poznając w wierze swoją nową godność, są wezwani, by od tej chwili żyć „w sposób godny Ewangelii Chrystusowej” (Flp 1,27). Przez sakramenty i modlitwę otrzymują oni łaskę Chrystusa i dary Jego Ducha,

⁹ *Wspólnota Przymierza Rodzin „Mamre”*, oprac. W. Cyran, Częstochowa 2005, s. 29.

¹⁰ Por. tamże, s. 24-27.

które ich uzdalniają do nowego życia”¹¹. Religijność powinna więc stanowić po-niekąd treść ludzkiego życia, nadając mu sens i odpowiadając na pytanie, co czło-wiek powinien czynić, a czego unikać¹².

Religijność stanowi przedmiot zainteresowania wielu dyscyplin naukowych. Każda z nich, przy użyciu właściwych sobie metod, analizuje ów przedmiot z własnej perspektywy i stosownie do tego formułuje określone wnioski. Rów-nież na gruncie psychologii religijność, obok innych ważkich zagadnień, posiada swe jasno określone miejsce. W sposób szczególny fenomen religijności eksplo-rowany jest w ramach psychologii religii¹³. Zdaniem Józefa Kozińskiego, „[...] psycholog jako uczoney nie stawia sobie pytania, czy Bóg istnieje, ale interesuje się tym, że Bóg jest ważny dla ludzi. Nie analizuje struktury instytucji kościelnych jak socjologia. Bada przede wszystkim subiektywne i osobiste aspekty wierzeń religijnych”¹⁴. Psychologia religii próbuje zatem wyjaśnić rozumienie samego pojęcia religijności, wskazać na jej psychologiczne źródła oraz scharakteryzo-wać jej strukturę. Czyni to w tym celu, aby uzyskać w miarę całościowy i sys-tematyczny obraz bogatej i złożonej rzeczywistości, jaką niewątpliwie stanowi religijność¹⁵.

Psychologia religii stanowi tę dziedzinę wiedzy, która pomimo różnorodnych ograniczeń i trudności w zakresie swego rozwoju może szcycić się bogatym dorobkiem, odnoszącym się do naukowego wyjaśniania złożonego zjawiska religijności. Dowodem tego jest wyraźnie obecny w literaturze przedmiotu pluralizm definicyjny w odniesieniu do rozumienia i interpretacji samego po-jęcia „religijność”¹⁶. Wśród licznych propozycji sposobu ujmowania fenome-nu religijności, które odnajdujemy w literaturze przedmiotu, na szczególną uwagę zasługują: koncepcja religijności personalnej¹⁷, koncepcja religijności jako czynnika ukierunkowującego funkcjonowanie osobowości¹⁸, koncep-cja religijności jako systemu osobistych konstruktów religijnych¹⁹, koncepcja

¹¹ *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994, nr 1692.

¹² Por. Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis splendor* (1993), nr 8-10.

¹³ Zob. S. Głaz, *Zarys historii psychologii religii*, w: *Podstawowe zagadnienia psychologii re-ligii*, red. tenże, Kraków 2006, s. 21-34.

¹⁴ J. Koziński, *Z Bogiem albo bez Boga*, Warszawa 1991.

¹⁵ Por. J. Szymoń, *Przedmiot psychologii religii*, w: *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, red. S. Głaz, Kraków 2006, s. 42-49.

¹⁶ Zob. J. Król, *Psychologiczne aspekty badania fenomenu religii*, Opole 2002.

¹⁷ Zob. R. Jaworski, *Psychologiczna analiza religijności personalnej i apersonalnej*, „Studia Płockie” 25/26 (1987/1988), s. 241-245; tenże, *Psychologiczne uwarunkowania religijności perso-nalnej*, Lublin 1989; tenże, *Psychologiczne badania religijności personalnej*, „Zeszyty Naukowe KUL” 41 (1998), s. 77-88; tenże, *Psychologiczna analiza religijności...*; tenże, *Sposoby radzenia sobie z trudnościami...*; tenże, *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, w: *Typologie religij-ności*, red. S. Głaz, Kraków 2006, s. 271-285.

¹⁸ Zob. Z. Chlewiński, *Wprowadzenie do psychologii religii*, w: *Psychologia religii*, red. tenże, Lublin 1982, s. 11-59; tenże, *Dojrzałość: osobowość...*; tenże, *Religia a osobowość...*

¹⁹ Zob. S. Huber, *Dimensionen der Religiosität*, Bern 1996; tenże, *Zentralität und Inhalt. Ein neues multidimensionales Messmodell der Religiosität*, Opladen 2003.

religijnych stylów poznawczych²⁰ oraz koncepcja religijności jako systemu znaczeń²¹.

Ostatnia z wymienionych propozycji została uznana za podstawę teoretyczną dla prezentowanych w niniejszym artykule badań. Zgodnie z tym ujęciem, religijność stanowi perspektywę pozwalającą osobie na uchwycenie znaczenia i sensu doświadczanych przez nią wydarzeń życiowych oraz na ich logiczną interpretację. Religijny system znaczeń, poprzez związek ze sferą *sacrum*, może być traktowany jako wyjątkowy system znaczeń odnoszący się do tego, co jednostka uznaje za święte, i obejmujący swym zakresem szerokie spektrum myśli, uczuć i zachowań. Mówiąc o globalnym religijnym systemie znaczeń, należy podkreślić, iż jest on zbudowany z elementów poznawczych, afektywnych i motywacyjnych, których reprezentacjami są trzy składniki: globalne przekonania, globalne cele i poczucie sensu życia. Określają one, w jakim stopniu religijność umożliwia osobie właściwe funkcjonowanie psychiczne oraz orientację w świecie. W globalnych przekonaniach mieszczą się główne schematy, w oparciu o które ludzie interpretują własne doświadczenia. Globalne cele związane są z ideałami, które zostały uznawane przez człowieka za kluczowe w życiu, do których dąży i które usiłuje utrzymać. Poczucie sensu natomiast można rozumieć jako stan osoby związany z ukierunkowaniem działania na najważniejsze rzeczy w życiu oraz odkrywaniem tego, co nadaje życiu ludzkiemu wartość i wyznacza jego cel. Dojrzała religijność daje człowiekowi przekonanie, że to Bóg jest tym, który kieruje jego życiem i usensawia je²².

Dariusz Krok definiuje religijny system znaczeń jako „[...] idiosynkratyczny system przekonań na temat siebie samego oraz relacji do innych ludzi i świata, których główną cechą jest inherentny związek ze sferą świętości (*sacrum*) oraz czynnikami orientacyjnymi i sensotwórczymi”²³. Zdaniem tego autora, najistotniejsze cechy religijnego systemu znaczeń, zarówno w sferze indywidualnej, jak i społecznej, to orientacja religijna i sens religijny. Orientacja religijna oznacza, iż religijny system znaczeń umożliwia jednostce pełniejsze zrozumienie świata i własnego życia. Religia staje się więc dla jednostki bogatym źródłem znaczeń oraz zapewnia wysoce zorganizowaną „mapę poznawczą”, stanowiącą punkt odniesienia w interpretacji doświadczeń wewnętrznych oraz wydarzeń dotyczących świata zewnętrznego, jak również zasad rządzących życiem społecznym. W takim ujęciu treści religijne uchodzą za cenne źródło motywacji do podejmowania życiowych wyzwań i rozwiązywania trudnych spraw. Z kolei sens religijny oznacza, że religijny system znaczeń pozwala osobie na interpretację życia w kategoriach sensu i celu. Z uwagi na to, że religia zawiera w sobie konkretną filozofię życia,

²⁰ Zob. D. Hutsebaut, *Post-Critical Belief Scales: Exploration of a possible developmental process*, „Journal of Empirical Theology” 13,2 (2000), s. 19-28; tenże, *Post-Critical Belief a new approach to the religious attitude problem*, „Journal of Empirical Theology” 9 (1996), s. 48-66.

²¹ Zob. D. Krok, *Religijność a jakość życia w perspektywie mediatorów psychospołecznych*, Opole 2009.

²² Por. tamże, s. 123-124.

²³ Tamże, s. 178-179.

umożliwia on nadawanie określonym zdarzeniom, szczególnie tym stresogennym i traumatycznym, głębokiego sensu i trwałej wartości.

Religijność pojmowana w kategoriach systemu znaczeń stanowi rzeczywistość dynamiczną. Oznacza to, że może ona podlegać rozwojowi na przestrzeni trwania życia człowieka²⁴. Rozwój ten uzależniony jest w dużej mierze od aktywności własnej podmiotu oraz całego szeregu czynników o charakterze społeczno-kulturowym, których wystąpienie posiada znaczący wpływ na składowe religijnego systemu znaczeń, takie jak: (1) przekonania osoby dotyczące samej siebie i świata; (2) założenia oraz oczekiwania odnoszące się do teraźniejszości i przyszłości; (3) wyznaczone cele; (4) doświadczane emocje oraz (5) podejmowane działania²⁵. Niewątpliwie za jeden z kluczowych predyktorów rozwoju w obszarze religijnego systemu znaczeń uznać można czynne uczestnictwo w życiu wspólnot i ruchów religijnych.

Przynależność do grupy religijnej i angażowanie się w jej działalność nie tylko pozytywnie wiąże się z dobrostanem fizycznym i psychicznym jednostki²⁶, ale także afirmuje określone postawy chrześcijańskie oraz wspiera wzrost dojrzałości w sferze religijnej i duchowej²⁷. Grupy religijne bowiem włączają jednostkę w aktywne życie Kościoła oraz pozwalają na głębszą analizę różnych problemów, co z kolei może przekładać się na pogłębienie świadomości religijnej oraz poszerzenie perspektywy postrzegania i interpretowania siebie, innych ludzi i otaczającego świata o wymiar transcendentny. Dzięki temu osoba zyskuje dostęp do cennego źródła zasobów psychicznych, które umożliwiają dostrzeżenie podstawowego sensu wydarzeń życia oraz proaktywne radzenie sobie z trudnościami. Ponadto grupy te, poprzez właściwy dla nich sposób oddziaływania i funkcjonowania, pobudzają wzrost wiary i inspirują do życia płynącego z wiary.

Strategia badań

Na podstawie powyższych ustaleń teoretycznych oraz przeglądu wyników badań empirycznych sformułowano problem badawczy, który przyjął postać następującego pytania: Czy osoby należące do Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre”

²⁴ Zob. F. Cho, R. Squier, *Religion as a Complex and Dynamic System*, „Journal of the American Academy of Religion” 18,2 (2013), s. 357-398.

²⁵ Por. I. Silberman, *Religion as a meaning system: implications for the new millennium*, „Journal of Social Issues” 61,4 (2005), s. 641-663.

²⁶ Zob. L. Tornstam, *Maturing into Gerotranscendence*, „The Journal of TransPersonal Psychology” 43,2 (2011), s. 166-180; M. Wnuk, J.T. Marcinkowski, *Religijne korelaty jakości życia młodzieży studiującej – moderacyjna rola płci*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 91,4 (2010), s. 678-684; J. Kim, J.R. Nesselrode, E.M. McCullough, *Dynamic factor analysis of worldviews religious beliefs and well-being among older adults*, „Journal of Adult Development” 16 (2009), s. 87-100; M. Ardel, C.S. Koenig, *The role of religion for hospice patients and relatively healthy older adults*, „Research on Aging” 28,2 (2006), s. 184-215; M. Ardel, *Effects of religion and purpose in life on elders' subjective well-being and attitudes toward death*, „Journal of Religious Gerontology” 14,4 (2003), s. 55-77.

²⁷ Por. Jan Paweł II, *Adhortacja apostołska Ecclesia in Europa* (2003), nr 74.

charakteryzują się wyższym poziomem religijności, ujmowanej w kategoriach systemu znaczeń, w porównaniu z osobami, które nie należą do tego ruchu religijnego? W celu odpowiedzi na tak postawione pytanie badawcze przeprowadzono badania, którymi objęto 110 osób (47 mężczyzn i 63 kobiety) w wieku od 19 do 59 lat, co daje średnią wieku $M=38,55$ ($SD=11,22$). Grupę badawczą stanowiło 55 osób w tym 20 mężczyzn i 35 kobiet, będących członkami Wspólnoty Przyrzeczenia Rodzin „Mamre”. Osoby te w zdecydowanej większości pochodziły ze Śląska (70,9 procent) i zamieszkiwały duże miasta (ponad 100 tys.) Podobnie grupa kontrolna liczyła 55 respondentów. Wśród nich było 27 mężczyzn i 28 kobiet. Osoby wchodzące w skład grupy kontrolnej nie były związane żadnym ruchem religijnym.

W badaniach użyto następujące metody:

Skalę Religijnego Systemu Znaczeń (SRSZ) autorstwa D. Kroka służącą do pomiaru religijności osób badanych. Narzędzie to pozwala na scharakteryzowanie ogólnego wskaźnika religijności rozumianej w kategoriach znaczenia oraz dwóch jej podstawowych wymiarów: Orientacji Religijnej i Sensu Religijnego. Spojrzenie na religijność z perspektywy systemu znaczeń pozwala na dostrzeżenie wielości sądów i przekonań religijnych, współtworzących aparat poznawczy człowieka oraz siły ich oddziaływania na ludzką psychikę i życie. Skala RSZ składa się z 20 twierdzeń (10 w podskali orientacji religijnej oraz 10 w podskali sensu religijnego) i jest stosunkowo nową metodą psychologicznego pomiaru religijności, posiadającą zadowalające walory psychometryczne, jak również trafnie różnicującą osoby religijne od niereligijnych w aspekcie religijnego systemu znaczeń. Z tego też powodu została wykorzystana w omawianym projekcie badawczym²⁸.

Metryczkę Danych Personalnych (w opracowaniu własnym autorów artykułu) służącą uzyskaniu danych socjodemograficznych, między innymi takich, jak: wiek, płeć, miejsce zamieszkania, wykształcenie, stanowisko pracy czy staż członkostwa we wspólnocie.

Wyniki badań

Pierwszym krokiem analiz statystycznych było obliczenie średnich i odchyłeń standardowych z wyników uzyskanych za pomocą Skali Religijnego Systemu Znaczeń (SRSZ). Pozwoliło to na oszacowanie poziomu religijności w badanej próbie. W całej grupie badanych osób ($N=110$) średnie nasilenie religijności w poszukiwaniu znaczenia i sensu, mierzone na skali siedmiostopniowej, wynosiło $M=6,00$ przy odchyleniu standardowym $SD=0,73$. W grupie mężczyzn ($n=47$) średnie nasilenie religijności wynosiło $M=5,93$ przy odchyleniu standardowym $SD=0,65$. Analogicznie sytuacja przedstawia się w odniesieniu do badanych kobiet ($n=63$). Uzyskana przez nie średnia w zakresie religijnego systemu znaczeń wynosiła $M=6,05$ przy odchyleniu standardowym $SD=0,79$. Bardziej szczegółowe dane zawarte zostały w Tabeli 1.

²⁸ Por. D. Krok, *Religijność a jakość życia...*, s. 186-189.

Tabela 1

Średnie i odchylenia standardowe z wyników pomiaru Religijnego Systemu Znaczeń dla całej grupy oraz grupy mężczyzn i grupy kobiet

ZMIENNE		Mężczyźni		Kobiety		Wszyscy	
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Skala Religijnego Systemu Znaczeń	Orientacja religijna	5,57	0,77	5,74	0,76	5,66	0,77
	Sens religijny	6,24	0,64	6,34	0,77	6,30	0,71
	Wynik ogólny	5,93	0,65	6,05	0,79	6,00	0,73

Kluczowym zagadnieniem było wykazanie, czy istnieją różnice w zakresie religijnego systemu znaczeń pomiędzy osobami należącymi do Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” a osobami nienależącymi do tego ruchu religijnego. W celu zbadania ewentualnych różnic, zarówno na poziomie ogólnym, jak i w ramach poszczególnych wymiarów religijnego systemu znaczeń, zastosowano test *t* Studenta dla prób niezależnych. Wyniki zaprezentowano w Tabeli 2.

Tabela 2

Religijny System Znaczeń – porównanie w grupie osób należących i nienależących do Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” za pomocą testu *t* Studenta

ZMIENNE		Osoby należące do Wspólnoty		Osoby nienależące do Wspólnoty		Test <i>t</i>			<i>d</i> <i>Cohena</i>
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	
Religijny System Znaczeń	Orientacja religijna	58,36	8,10	55,29	7,34	2,09	108	0,039*	0,40
	Sens religijny	64,38	6,66	61,78	5,87	2,17	108	0,032*	0,54
	Wynik ogólny	122,75	13,79	117,07	12,20	2,29	108	0,024*	0,40

* $p \leq 0,05$

Otrzymane wyniki pozwalają stwierdzić, że osoby należące do Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” istotnie statystycznie różnią się od osób nienależących do tego ruchu religijnego pod względem religijnego systemu znaczeń. Różnice te ujawniają się tak na poziomie wyniku ogólnego religijnego systemu znaczeń,

jak również w poszczególnych jego wymiarach. Otrzymana wielkość efektu w odniesieniu do poszczególnych podskal, jak również globalnego wskaźnika religijności ujmowanej w kategoriach znaczenia plasuje się na poziomie przeciętnym i mieści się w przedziale od 0,40 do 0,54. Oznacza to, że osoby związane ze Wspólnotą Przymierza Rodzin „Mamre”, w porównaniu do tych, które nie są związane z żadnym ruchem religijnym, w większym stopniu traktują religijny system znaczeń jako pomocny w interpretacji świata i własnego życia.

Dyskusja wyników

Wspólnota Przymierza Rodzin „Mamre” powstała przed laty w Częstochowie, a dziś, rozwijając się w wielu diecezjach Polski, z całą pewnością jest jedną spośród wielu zaliczanych często do tzw. nowych ruchów religijnych. Ukonstytuowana w 2000 roku, jak wskazuje jej statut, „jest prywatnym stowarzyszeniem wiernych o charakterze prorodzinnym i w swej duchowości korzysta z doświadczenia katolickiego Ruchu Odnowy w Duchu Świętym”²⁹. Mając za cel szukanie i głoszenie królestwa Bożego przez ewangelizację i służbę w Kościele, a zwłaszcza przez służbę rodzinie, wspólnota „Mamre” wydaje się być jedną z odpowiedzi Kościoła na wyzwania czasów współczesnych, a także owocem poszukiwania odpowiedzi na sformułowane przez Sobór Watykański II zadania³⁰. Współczesne ruchy kościelne, a wśród nich także „Mamre”, z jednej strony, odwołując się do personalizmu chrześcijańskiego, akcentują niezbywalną wartość każdego człowieka, jego suwerenność, indywidualność i niepowtarzalność, a jednocześnie swoją działalnością obejmują wszystkie dziedziny życia człowieka i stąd, z całą pewnością, można mówić o ich pedagogicznej funkcji³¹. Ze względu na stosunkowo krótką historię, także do mamrockiej wspólnoty można odnieść pytania pojawiające się przy innych ruchach i stowarzyszeniach, a dotyczące ich specyfiki, celu, a w końcu – jakkolwiek to brzmi – skuteczności ich działania, albo lepiej: owocności w podejmowanych przez nie zadań³². Tym ważniejsze w tym kontekście wydają się badania, które pozwalają poznać specyfikę tych ruchów nie tylko od strony deklaratywnej, ale przede wszystkim faktycznej. Cele istnienia wspólnoty „Mamre” są dosyć precyzyjnie sformułowane m.in. w jej tzw. Drogowskazach. Właśnie podejmowana regularnie formacja we wspólnocie, zobowiązania do przedsięwzięcia wysiłków związanych z pogłębianiem wiary, co dotyczy zarówno

²⁹ *Wspólnota Przymierza Rodzin...*, s. 26.

³⁰ Por. A. Skreczko, *Zrzeszenia ekklezjalne jako pomoc życia wiarą*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 10 (2011), s. 132; zob. także: S. Bielecki, *Znaki czasu i ich rozpoznawanie*, w: *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, t. 1, Lublin 2000, s. 223-247; W. Śmigiel, *Apostolstwo świeckich w zrzeszeniach religijnych*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 56 (2009), s. 57-68.

³¹ Por. M. Kozubek, *Pedagogie współczesnych ruchów kościelnych odpowiedzią na „Familiaris consortio”*, „Studia Teologiczne i Humanistyczne” 1,2 (2011), s. 196-197.

³² Zob. T. Pawlus, *Nowe ruchy religijne – zagrożenie czy nowa jakość duchowości?*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy. Nauki Społeczne” 1 (2013), s. 61-79; W. Szymczak, *Religijność – aktywność – obywatelskość. O społecznym potencjale organizacji religijnych w Polsce*, „Roczniki Nauk Społecznych” 38 (2010), s. 87-118.

wiedzy teologicznej, konkretnej posługi, jak również wymienionych w regule wspólnoty praktyk religijnych, mogą z całą pewnością tłumaczyć to, co potwierdziły badania, a mianowicie, że religijność osób należących do tego ruchu jest większa od religijności osób niezwiązanych z żadnym ruchem. Posługi, diakonie czy podejmowane na różnych rekolekcjach czy spotkaniach dyżury są wyrazem służby braciom w miłości, a ich wykonywanie świadczy o dojrzałości w wierze i staje się świadectwem autentyczności wiary. Wspólnie przeżywane rekolekcje czy spotkania, podejmowane dzieła rodzą więzi wspólnotowe, ale również w znaczący sposób powinny umacniać w wierze i w założeniu kształtować chrześcijaństwo bardziej dojrzałe i bardziej świadome³³. Uzyskane wyniki są o tyle ważne, że autorzy nie dotarli do innych badań, które analizowałyby różnice pomiędzy religijnością osób przynależących i nienależących do grup religijnych. Da się wskazać badania dotyczące różnych wspólnot i ruchów religijnych, ale nie ma pośród nich Wspólnoty „Mamre”. Ponadto profil wspomnianych badań dotyczy zwykle zupełnie innych aspektów. Dotychczasowe badania analizują różne aspekty funkcjonowania wspólnot religijnych, jak chociażby eklezjalność Ruchu Światło-Życie³⁴ czy moralny wymiar religijności członków Odnowy w Duchu Świętym³⁵. Znaczące są też badania jednego z autorów, który zajmuje się między innymi związkiem między religijnością a lękiem u członków neokatechumenatu³⁶. Jak wskazały te badania, osoby z grupy badawczej, a więc członkowie neokatechumenatu, uzyskują istotnie statystycznie niższe wyniki na skalach lęku, jako stanu i jako cechy, niż osoby z grupy kontrolnej. Wyniki przywołanych badań zdają się potwierdzać tezę, że większa ilość praktyk religijnych, wiedzy religijnej i głębsze doświadczenie wspólnoty przekładają się w znaczący sposób na postawę tworzących ją członków. Dane te mogą być o tyle istotne, że odniesione do Wspólnoty „Mamre” mogą oddawać tę samą prawidłowość i oczekiwane we wspólnocie pozytywne znaczenie podejmowanej formacji. W przypadku neokatechumenatu można przy tym postawić pytanie, czy rzeczywiście niski poziom lęku jest owocem przynależności do tej grupy, czy też sama grupa, ze względu na swoją specyfikę, przyciąga osoby o określonym profilu osobowościowym. Badając osoby należące do Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre”, można zakładać, że większa religijność ma za przyczynę bardzo konkretne zobowiązania mobilizujące jej członków nie tylko do określonych praktyk religijnych, ale przede wszystkim do pogłębionej refleksji, i co najważniejsze, do pogłębionych relacji międzyludzkich oraz do pogłębionej relacji z Bogiem. I tutaj można jednak zapytać, czy istotnie to przynależność do grupy służy większej religijności, czy też na wejście do wspólnoty decydują się

³³ Por. *Wspólnota Przymierza Rodzin...*, s. 91-94.

³⁴ Zob. J. Kupny, *Eklezjalność Ruchu Światło-Życie*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 38 (2005), s. 105-117.

³⁵ Zob. E. Zimnica-Kuzioła, *Moralny wymiar religijności członków Odnowy w Duchu Świętym w Łodzi*, w: *Religia i Kościół w społeczeństwie demokratycznym i obywatelskim w Polsce. Między losem a wyborem*, red. J. Baniak, Poznań 2012, s. 291-307.

³⁶ Zob. B. Szostek, *Religijność a lęk u członków neokatechumenatu*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 15 (2012), s. 123-132.

osoby z większą religijnością? Narzucającą się odpowiedź mogłyby zweryfikować jedynie badania podłużne.

Równie interesującym byłoby badanie profilu osobowości osób należących do wspólnoty³⁷. Socjologowie zwracają uwagę, że o dynamizmie przemian polskiego katolicyzmu decyduje tradycyjna religijność o masowym charakterze, dechryścianizacyjne prądy, ale również odnowa religijna i ewangelizacja, czyli wysiłki duszpasterskie mające za cel przeciwstawić się dechryścianizacji³⁸. Podejmowana w „Mamre” formacja, realizowane przez członków wspólnoty zobowiązania, które w założeniu mają nadawać nowy kształt życiu w pełnym tego słowa znaczeniu chrześcijańskiemu, są jakąś odpowiedzią na odczytywane przez Kościół znaki czasu. Należy zatem ufać, że wyższy poziom religijności osób należących do Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” jest właśnie wyrazem właściwie i skutecznie postawionych i realizowanych celów i zadań, co mogą jednak dopiero w pełni potwierdzić dalsze badania.

Bibliografia

- Ardelt M., *Effects of religion and purpose in life on elders' subjective well-being and attitudes toward death*, „Journal of Religious Gerontology” 14,4 (2003), s. 55-77.
- Ardelt M., Koenig C.S., *The role of religion for hospice patients and relatively healthy older adults*, „Research on Aging” 28,2 (2006), s. 184-215.
- Bielecki S., *Znaki czasu i ich rozpoznawanie*, w: *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, t. 1, Lublin 2000.
- Chlewiński Z., *Dojrzałość, osobowość, sumienie, religijność*, Poznań 1991.
- Chlewiński Z., *Religia a osobowość człowieka*, w: *Religia w świecie współczesnym*, red. H. Zimoń, Lublin 2000, s. 89-128.
- Chlewiński Z., *Wprowadzenie do psychologii religii*, w: *Psychologia religii*, red. tenże, Lublin 1982, s. 11-59.
- Cho F., Squier R., *Religion as a Complex and Dynamic System*, „Journal of the American Academy of Religion” 18,2 (2013), s. 357-398.
- Głaz S., *Zarys historii psychologii religii*, w: *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, red. tenże, Kraków 2006, s. 21-34.
- Huber S., *Dimensionen der Religiosität*, Bern 1996.
- Huber S., *Zentralität und Inhalt. Ein neues multidimensionales Messmodell der Religiosität*, Opladen 2003.
- Hutsebaut D., *Post-Critical Belief a new approach to the religious attitude problem*, „Journal of Empirical Theology” 9 (1996), s. 48-66.
- Hutsebaut D., *Post-Critical Belief Scales: Exploration of a possible developmental process*, „Journal of Empirical Theology” 13,2 (2000), s. 19-28.

³⁷ Zob. D. Kuncewicz, *Osobowość a uczestnictwo w nowych ruchach religijnych*, „Psychologia Jakości Życia” 2 (2005), s. 201-225.

³⁸ Por. W. Prusowski, *Najbardziej charakterystyczne cechy polskiej religijności – analiza pastoralna*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 7 (2008), s. 200.

- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Ecclesia in Europa* (2003).
- Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis splendor* (1993).
- Jan Paweł II, *Wiele charyzmatów i ruchów, ale jedna misja. Przemówienie do przedstawicieli ruchów kościelnych* (30.05.1998).
- Jaworski R., *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, w: *Typologie religijności*, red. S. Głaz, Kraków 2006, s. 271-285.
- Jaworski R., *Psychologiczna analiza religijności personalnej i apersonalnej*, „Studia Płockie” 25/26 (1987/1988), s. 241-245.
- Jaworski R., *Psychologiczna analiza religijności w perspektywie komunikacji interpersonalnej*, „Studia Psychologica” 4 (2002), s. 143-166.
- Jaworski R., *Psychologiczne badania religijności personalnej*, „Zeszyty Naukowe KUL” 41 (1998), s. 77-88.
- Jaworski R., *Psychologiczne uwarunkowania religijności personalnej*, Lublin 1989.
- Jaworski R., *Sposoby radzenia sobie z trudnościami u osób o różnym typie religijności*, „Studia Płockie” 32 (2004), s. 139-154.
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994.
- Kim J., Nesselroade J.R., McCullough E.M., *Dynamic factor analysis of worldviews religious beliefs and well-being among older adults*, „Journal of Adult Development” 16 (2009), s. 87-100.
- Kozielecki J., *Z Bogiem albo bez Boga*, Warszawa 1991.
- Kozubek M., *Pedagogie współczesnych ruchów kościelnych odpowiedzią na „Familiaris consortio”*, „Studia Teologiczne i Humanistyczne” 1,2 (2011), s. 195-209.
- Krok D., *Religijność a jakość życia w perspektywie mediatorów psychospołecznych*, Opole 2009.
- Król J., *Psychologiczne aspekty badania fenomenu religii*, Opole 2002.
- Kunciewicz D., *Osobowość a uczestnictwo w nowych ruchach religijnych*, „Psychologia Jakości Życia” 2 (2005), s. 201-225.
- Kupny J., *Eklezjalność Ruchu Światło-Życie*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 38 (2005), s. 105-117.
- Mariański J., *Emigracja z Kościoła. Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych*, Lublin 2008.
- Mariański J., *Katolicyzm polski – ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Kraków 2011.
- Mariański J., *Sens życia, wartości, religia*, Lublin 2013.
- Pawlus T., *Nowe ruchy religijne – zagrożenie czy nowa jakość duchowości?*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy. Nauki Społeczne” 1 (2013), s. 61-79.
- Prężyna W., *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, Lublin 1981.
- Prusowski W., *Najbardziej charakterystyczne cechy polskiej religijności – analiza pastoralna*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 7 (2008), s. 182-201.
- Silberman I., *Religion as a meaning system: implications for the new millennium*, „Journal of Social Issues” 61,4 (2005), s. 641-663.
- Skreczko A., *Zrzeszenia eklezjalne jako pomoc życia wiarą*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 10 (2011), s. 131-143.
- Szostek B., *Religijność a lęk u członków neokatechumenatu*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 15 (2012), s. 123-132.

- Szymczak W., *Religijność – aktywność – obywatelskość. O społecznym potencjale organizacji religijnych w Polsce*, „Roczniki Nauk Społecznych” 38 (2010), s. 87-118.
- Szymoła J., *Przedmiot psychologii religii*, w: *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, red. S. Głaz, Kraków 2006, s. 42-49.
- Śmigiel W., *Apostolstwo świeckich w zrzeszeniach religijnych*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 56 (2009), s. 57-68.
- Tornstam L., *Maturing into Gerotranscendence*, „The Journal of TransPersonal Psychology” 43,2 (2011), s. 166-180.
- Walesa C., *Rozwój religijności człowieka*, Lublin 2005.
- Wiara i religijność Polaków dwadzieścia lat po rozpoczęciu przemian ustrojowych. Centrum Badań Opinii Społecznej. Komunikat z badań*, oprac. R. Boguszewski, Warszawa 2009.
- Wnuk M., Marcinkowski J.T., *Religijne korelaty jakości życia młodzieży studiującej – moderacyjna rola płci*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 91,4 (2010), s. 678-684.
- Wspólnota Przymierza Rodzin „Mamre”*, oprac. Cyran W., Częstochowa 2005.
- Zdybicka Z., *Religia*, w: *Katolicyzm A–Z*, red. Z. Pawlak, Łódź 1989, s. 328-341.
- Zimnica-Kuzioła E., *Moralny wymiar religijności członków Odnowy w Duchu Świętym w Łodzi*, w: *Religia i Kościół w społeczeństwie demokratycznym i obywatelskim w Polsce. Między losem a wyborem*, red. J. Baniak, Poznań 2012, s. 291-307.

Słowa kluczowe: religijny system znaczeń, ruch religijny,
Wspólnota Przymierza Rodzin „Mamre”
Keywords: religious meaning system, religious group,
Families Covenant Community „Mamre”